

С И С А К.

Положај.

Сисак лежи у алувијалној равни, с обе стране Купе, недалеко од њезина ушћа у Саву. Посавина, равница око Саве, изложена је поплавама Купе, Саве и Лоње, и мочварна је. Највећи део сисачког земљишта бива плављен Савом, Купом, и њеном притоком Одром. Прве две праве код Сиска меандре, а особито је велики меандар Купе, уз коју се у главном и пружа Сисак. Док је највећи део Сиска подигнут на поменутој алувијалној равни, дотле један његов део лежи на вишем земљишту.

Из алувијалне равни, у самом купином меандру, издиже се осамљена, ниска узвишица од 27 м. релативне, односно 127 м. апсолутне висине. Та се узвишица пружа од С.С.З. према Ј.Ј.И., и престаје испред сисачког села Цапрага; она је пространа и равна, и испресецана плитким долинама, које имају благе падине. На тој узвишици, дакле, на вишем земљишту, које није водопловно, лежи један део данашњег Сиска. Већи део вароши лежи на ниском, алувијалном земљишту.

Дуж леве купине обале пружа се Стари Сисак, чији ивични делови, као фабрике и раднички станови, допиру на Исток готово до Саве. Дуж десне купине обале пружа се Нови Сисак, чији је већи део подигнут на поменутој узвишици у купином меандру. Оба ова дела, спојена тек у новије доба у једну општину, чине данашњи Сисак.

Положај Сиска, на саставу двеју пловних река, повољан је. Његов постанак, па и сам опстанак до најновијег времена, не може се готово оделити од таквог његовог положаја. Но како Сава од Сиска даље није пловна, а пловност Купе овде почиње, то је важност положаја овог града тиме повећана. Такав положај учинио је да се Сисак развио и напредовао.

Постанак и прошлост.

На место данашњег Сиска постојало је насеље, о чему сведоче наласки старих култура. Нарочито су многобројни наласки из римског времена. Али, судећи по неким ископаним предметима, несумњиво је, да је овде постојало насеље и у преисторијско доба. У хидротехничком

одељењу чувају се примитивни батови од печене глине, нађени у Новом Сиску, на месту Погорелцу. На томе се месту види више земљиште, окружено широким жарком. Ф. Шишић помиње преисторијске ископине у Сиску из бронзаног доба. Свакако је и за ово преисторијско насеље географски положај био главни моменат. Почетком VI века пре Христа Келти су потисли Илире и заузели Посавину. Келти су основали у сливу Купе и Саве повише насеља, од којих се истицао рекама добро заштићени град Сегестика. Сегестика је основана на острву, што га оптичу Купа, Одра и Сава. Келти су на овоме месту основали Сегестику несумњиво из географских разлога. Сегестика је од природе могла да буде важна војничка тачка. У рату с Римљанима Сегестика је освојена и разрушена, и на њеним развалинама основана је римска Сисција. Око 297. године после Христа Сисција је постала средиште посавске Паноније. Она је била јак војнички гарнизон све до конца римске владавине, а постала је рано и римска колонија.

У Сиску су нађени многобројни културни остаци из римског доба. Тако су нађени: глинено посуђе, оруђа, остаци базилике, уметнички предмети од камена и бронзе, саркофази, цигље, новци, водоводне цеви ит.д. У римско доба у Сиску је била главна управа панонско-далматинских гвоздених рудника, и ковница новца. Несумњиво је Сисција имала важност и у саобраћајном погледу: овде је била важна бродарска станица. По наласцима хидротехничког одељења изгледа да су у Сиску, у римско доба, постојале две велике луке, једна на Купи, друга на Сави. Осим тога, Сисак је био везан путевима са Осеком, Љубљаном, Птујем, Сремском Митровицом, и т. д. Лежећи на укрштању водених и копнених путева Сисција се развијала не само као војнички, већ и као културни и трговачки центар; она је тада имала 40.000 становника. У прва хришћанска времена била је у Сиску бискупска столица. Сисција је разрушена за време Сеобе Народа. Од ње су заостале рушевине, од чијег су материјала, у главном, подигнуте многе зграде данашњег Сиска.

Касније се Сисак нешто истиче за време Људевита Посавског, као средиште Посавске Хрватске. У време турских ратова он је јака отпорна тачка. Из тих времена стоји и данас сисачки *Шари Град*, готово потпуно сачуван, који је подигао загребачки Каптол за одбрану од Турака. У XVI веку Сисак је с околним местима чинио Сисачку Крајину. Цела је та крајина била посед загребачког Каптола. Сишчани су тада били кметови Каптола, и морали су њему обрађивати винограде, ловити рибу, давати подвоз и т. д. Овај каптолски феудализам трајао је све до прошлог века.

Кад су Турци почели са Балканског Полуострва надирати даље према Северу, и кад су пале Дубица и Костајница, сагради Каптол тврђаву Стари Град за одбрану свога поседа од Турака. Овај је град подигнут уз саму Купу, која се неких 200 корака ниже улива у Саву. Саграђен је од цигле и камена, материјала преосталог од развалина

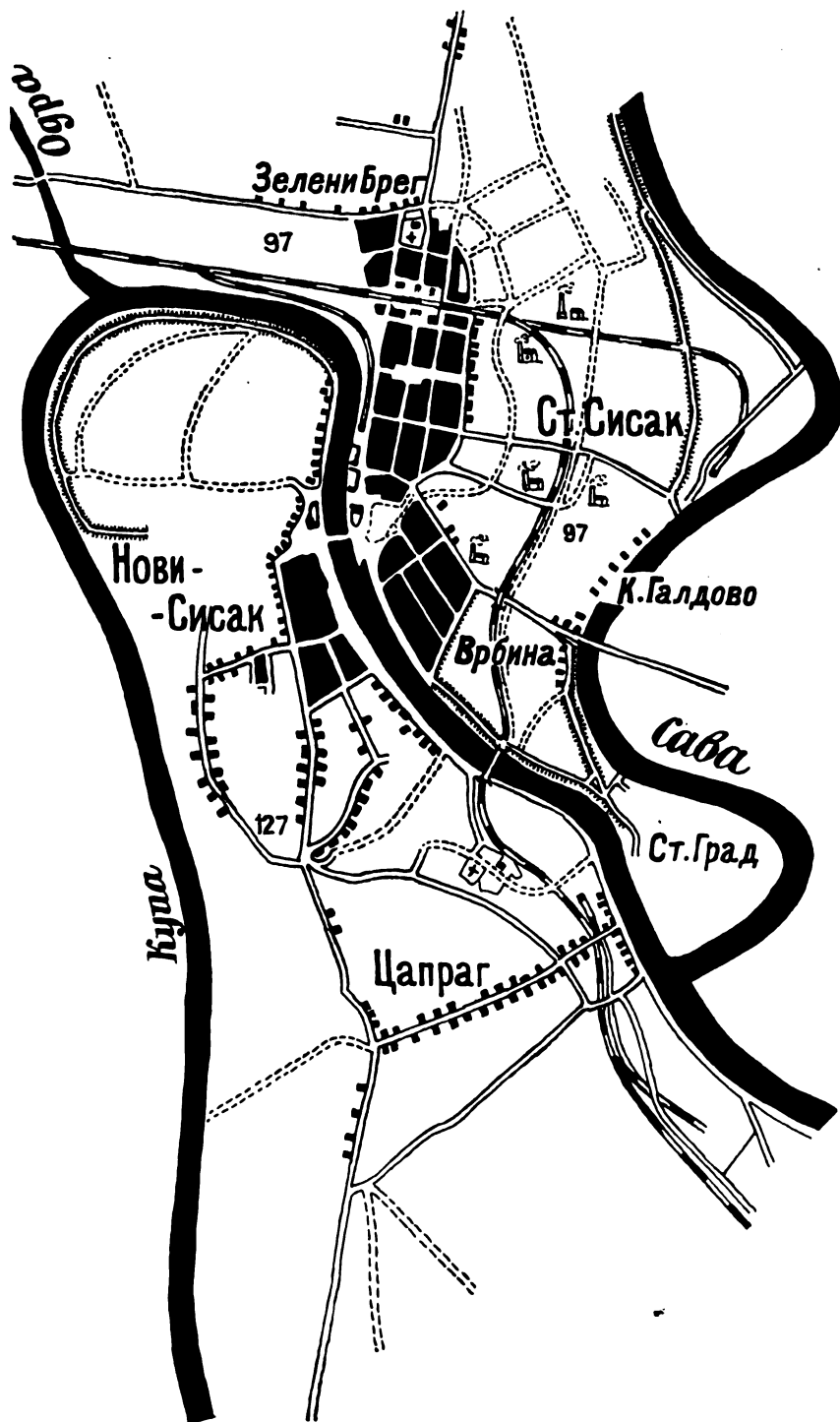
римске Сисције. У тврђави је била стална посада, коју су давали кметови Сисачке Крајине. Око Сиска, односно око Старог Града водили су се огорчени бојеви с Турцима у XVI веку. Но како је положај Сиска врло повољан, Турци га не моглоше освојити; тиме је спасена сва ондашња Цивилна Хрватска.

После слома Турака, Сисак се почео развијати захваљујући своме положају. У прошлом веку он се помиње као знаменито трговачко место. Тада је био подељен на два дела: Стари и Нови Сисак, или Цивилни и Војни Сисак. У Старом је владала цивилна управа, а у Новом војна. Становници Војног Сиска били су потпуно слободни. Они су били крајишки војници, али су имали своје поседе и многе друге повластице. Становници Старог Сиска били су кметови на феудалном поседу загребачког Каптола. Сисак је тада био село. Но трговином, што је кроз Сисак ишла воденим, савским путем, па Купом у Карловац, и даље к мору почео је Сисак да се диже. Каптол, као господар Сиска, видећи како се Сисак диже, одлучи 1822. године, регулисати Сисак, и уредити главне и споредне улице. Али је развој Сиска увек спречавао каптолски феудализам. Због тога је Каптол 1838 године ослободио Сисак кметства, и подигао га на слободно трговиште. Из каптолске повеље се види, да је тада у Старом Сиску било свега 67 кућа, док су друга кућишта још била неизграђена. Ова су кућишта куповали поједини досељеници од Каптола и градили себи куће. Сисак је добио од Каптола и печат са грбом на коме се виде Сава, Купа и Одра; једном реком плови лађа, а између река је Стари Град са три куле.

Ранији трговински значај.

Кад је Сисак ослобођен феудализма у њему се јако развила трговина. Отуда је Сисак постао једно од најживљих и најбогатијих места у пређашњој Хрватској.

Трговина Сиска била је највећим делом транзитна. Главну робу чинили су аграрни производи, нарочито дрво. Од поменутих производа ваља истаћи жито, коже, репу, суве шљиве, мед, восак, вуну, маст, дрвену грађу и дуге. Сва је та роба долазила из Војводине, Србије и Босне воденим, савским путем до Сиска, а одатле је ишла дереглијама (које су вукле кириције на коњима) Купом у Карловац, и даље копненим путем на Ријеку. Дуге, прављене од храстовог дрвета, извозиле су се са Ријеке нарочито у Француску за бурад. Када су се 1848. године аустријски градови ослободили феудализма, трговина аграрним производима постала је још живља. У Сиску су тада подигнути велики житни магацини (у Цивилном 23, а у Војном 9), и велика стоваришта дрвене грађе. Било је и гласовитих трговачких фирми са житом и дрвом. Колика је била јака житарска трговина види се по томе, што је 1852 године Обртничко-трговачка Комора предлагала ондашњем аустријском министарству, да се у Сиску оснује житарска берза. Дакако да је тада у

План Сиска.

Сиску било посла за велики број људи. У Сиску се градило сваке године четири до пет нових трговачких лађа, а поправљало до двадесет. Само је на том послу радило око хиљаду људи. На Купи и Сави стајали су шлеп до шлепа, и преко њих се прелазило као преко моста. Уз трговце су заслуживали и живели и кириције, лађари, бајераши (радници на обали), и многи други радници и занатлије. Но аграрни производи су се доста тешко отпремали из Сиска. Највећа је препрека била у оскудици јефтиног пута до Ријеке. Није било доброг моста изеђу оба Сиска, а тиме и везе са Бановином. Међутим потражња аграрних производа била је све већа. Због тога је одлучено да се до Сиска сагради железничка пруга. Године 1862. предана је јавном промету железничка пруга Зидани Мост—Загреб—Сисак. То је бивша Јужна Железница (Südbahn). Изградњом ове нове комуникационе линије промет се у Сиску управо умногостручио. У Цивилном Сиску уведена је царина на транзитну робу, а у Војном основана је 1869. године посебна Обртничко-трговачка Комора. Роба је претоваривана у вагоне, и возена за Трст.

После укидања Војне Крајине, 1874. године извршено је уједињење трговишта Сиска са општином новосисачком; место је тада подигнуто на ступањ слободног и краљевског града.

Када је тако постао један град Сисак, била је већ изграђена посавска железничка пруга, као наставак на јужну железничку пругу, до Земуна и Београда. Изградњом ове нове комуникационе линије задан је смртни ударац сисачкој транзитној трговини. Железница је јако конкурисала воденим комуникацијама. Године 1882. предана је јавном промету и железничка пруга Сисак — Бањалука, а изградњом даље железничке мреже скренут је целокупан промет у нове правце. Посавска железница, најфаталнија за Сисак, узима сву робу, и једноставно је провози поред Сиска; тим је Сисак престао бити центар увозне и извозне трговине. Опадњем промета нестало је најважнијег фактора, који је одржавао град. Сишчани су сада потражили друге изворе својим приходима, и нашли их у различним гранама индустрије.

Данашњи привредни карактер.

Док је Сисак у прошлом веку важио као јак трговачки центар, особито за транзитну трговину, дотле је данашњи Сисак мањи индустријски центар. Данашњица, као и будућност Сиска, оснива се готово једино на одржању те индустрије, као најјаче економске подлоге, која условљава његово ширење. Многобројно радништво налази овде добру зараду, и оснива породице, чиме се и становништво повећава. Остале привредне гране: занатство, трговина и земљорадња долазе по значају иза индустрије. Сисачку индустрију чине неколика фабричка предузећа.

Фабрика пива, основана око 1868. године, има и фабрике слада, леда и бачава; у њој ради око осамдесет људи. Годишње производи на 15000 хл. пива. Фабрика шпирита и ликера подигнута је 1923 године,

крај железничке станице. У овој фабрици производи се шпирит из разних сировина; дневна производња шпирита је 100 хл. Даље се у овој фабрици прерађује цибра за храну домаћих житотиња. Најзад, у овој се фабрици израђују ликери; њих се произведе дневно на 100 хл. Фабрика има свој огранак железничке пруге. Осим домаћих сировина, она прерађује шећерну меласу, коју увози са стране. У Фабрици ради 200 радника и већи број чиновника.

Фабрика танина је основана 1914. год. Она израђује танин од храстовог и кестеновог дрвета, рујевог лишћа и смрекове коре. Осим ових домаћих сировина, она прерађује и тропске биљке. У фабрици ради око 300 радника и чиновника. Своје производе сада највише извози у Румунију.

Парних стругара има две у Старом Сиску. Једна је основана 1907. године. Материјал за прераду купује од разних шумских предузећа; у њој је запослено око 60 радника. Друга стругара је основана 1923. године. Трећа, велика стругара је у Цапрагу, основана 1896. године. Ова је стругара врло велика, и израђује све врсте храстовог дрвета за извоз. Само фирма купује дрво, и дебла довози лађама и железницом; она има свој крак железничке пруге. У њој је запослено 400 радника и чиновника.

Фабрика кожа је основана 1921. године. Она је у Новом Сиску. Израђује fine коже под именом Сисциа. Ово предузеће даје посла за 50 радника. Фабрика ципела је основана 1922. године. И она је у Новом Сиску. Производи дневно око 100 пари ципела; у њој ради око 50 радника и чиновника. Фабрика свећа је основана 1923. године такође у Новом Сиску. Фабрика шешира је подигнута у Галдову 1921. године. Фабрика цигле има у Сиску пет. Једна је основана 1877. године. Сисачке циглане су на добром гласу. Цигларска се индустрија оснива на извршном материјалу, глинама, од којих се цигле праве и којих овде има врло много. Ове су се глине и извозиле, нарочито у Загреб.

Англо-Југословенско Петролејско Деоничко Друштво подигло је 1921. године у Цапрагу четири велика гвоздена резервоара за стовариште петролеја и бензина. 1927. године уређена је и рафинерија петролеја, а сада се фабрика све више усавшава, како би се и последњи екстракт искористио. Сировине се довозе из Румуније лађама (фабрика лежи поред Купе), или из Италије железницом (фабрика има свој крак пруге). У садашње резервоаре стане до 180 вагона нафте; сада се гради још један, са капацитетом од 100 вагона. Роба се одавде извози на све стране.

Као што се види, готово све гране сисачке индустрије су млађег датума; неке су, по производњи, врло јаког капацитета. Развитку индустрије несумњиво доприноси саобраћајан положај Сиска, јер је воденим и железничким комуникацијама лако довозити сировине и извозити прерађевине. Све су сисачке фабрике смештене на периферним деловима града.

Занатске радње: касапске, хлебарске, кројачке, ковачке, опанчарске и друге раде за потребе грађанства и околине. Развијена је израда тамбура, можда остатак неког домаћег обрта. Некада је било развијено кожарство, због великих шума и јаког сточарства; сељаци су помоћу коре од дрвета чинили коже.

Данашњи промет у Сиску изазвало је развиће индустрије. У Сисак се увозе разноврсне сировине за прераду као: дрво, кукуруз, коже, минерално уље, семе од репице за уље и т. д., а извозе се прерађевине, као: петролеј, танин, ликери и пиво, дрвена грађа и т. д. Дрво, брашно, кукуруз и остале аграрне сировине увозе се из наше државе, док се минерално уље, семе од релице и шећерна меласа довозе из иностранства. Довоз је много већи воденим путем, него железницом. Године 1928. увезено је воденим путем у Сисак из Југославије 99 129 тона, а извезено из Сиска у Југославију 59.450 тона. Док је Сисак пре био центар транзитне трговине, данас је она јако слаба. Експорт жита и дрва, скоро је сасвим престао. То се види и по томе, што су магацини (онда изграђени) готово увек празни. Каткада дође нешто робе лађама, па се претовари у вагоне и отпреми даље.

Земљорадњом се баве становници Галдова и Цапрага, затим деломично становници Новог Сиска, а само неки у Старом Сиску. Како је у околини доста подводног земљишта, то уз зиратно земљиште има доста и ливада. Земљиште бива често плавлено па се подижу насипи како би се што више земљишта оспособило за културу. Поља се сеју пшеницом и кукурузом. Кукуруз се обично продаје, јер једу пшенични хлеб. Много се сеје кромпира, пасуља, репе и детелине. По падинама брегова има винограда и воћњака, највише шљивака.

Тип и кућа.

Пространа равн на којој је подигнут, омогућила је Сиску, да се развије на великом простору, и да тако добије облик панонске вароши. Садањи територијални опсег Сиска захвата све оно земљиште, на којем лежи некадања управна општина трговишта Сиска са селом Каптолским Галдовом, и пређашња војничка новосисачка општина са селом Цапрагом. Тако обухваћен броји данашњи град Сисак до 13.000 становника.

Стари Сисак представља најуређенији део града. Лежи поред леве обале Купе, и пружа се од Севера на Југ. Главне улице иду већином истим правцем; оне су праве и међу собом паралелне, доста широке и дуге. Њих пресецају попречне улице, обично под правим угловима. Најновији крајеви града јесу Зелени Брег, који лежи северно од железничке пруге, и Врбина, која лежи на јужној страни града. У Врбини уз сваку кућу а у Зеленом Брегу уз многе куће леже и повеће баште У Сиску нема повољних простора за подизање нових крајева, јер железничка пруга са станичним зградама, а тако и гробље леже у самом граду. У близини, на ивичним деловима града су циглане са старим и новим ископинама, у којима је вода. Сајмиште је заузимало у граду

велики простор, па је продано и изграђено, док је ново уређено северно од железничке пруге. Као центар града могао би се сматрати крај поред Купе. Ту је стална пијаца, на коју доносе сваке среде сељанке из суседних села баштене и млечне производе. У Старом Сиску куће су обично на кат, а има их и ниских. Грађене су од цигље, и покривене су црепом.

Нови Сисак није тако изграђен као Стари. И овде су улице доста праве, само чешће повијају из једног правца у други. Нови Сисак тек добија варошки изглед. У њему има још много дрвених кућа, које подсећају на алписку кућу. Изграђене су око средине прошлог века, кад су још у непосредној околини Сиска биле простране шуме. То су брвнаре, саграђене од хрстових дасака; оне имају и спрат. Овај је горњи део извучен, и служи за становање; у њега се иде дрвеним стубама. Испод овог горњег дела у приземљу су друге просторије, као коморе или вајати. Ове су куће окривене даскама, и имају дрвене одаке. Оне већ нестају, и на њихово место дижу се обичне варошке куће. У Новом Сиску готово свака кућа има и повећу башту. На периферији на пр. у Погорелцу или Соколској Улици куће су праве сеоске, и ушорене.

Старосисачко село Каптолско Галдово има само један ред кућа. Међу њима је много брвнара, као и у Новом Сиску, док су остале од цигле и црепом покривене. Поређане су поред десног савског насипа. Новосисачко село Цапраг такође је ушорено. Главни шор има правац Исток-Запад. И у Цапрагу има дрвених кућа. Уз куће у којима се станује, налазе се, и друге зграде, потребне за господарство; све је то смештено у двориштима, која су често велика.

Становништво.

У данашњем становништву Сиска у главном се сусрећу два типа, панонски и динарски. То се види и по физичким особинама, начину живота, и говору. До времена, када је у Сиску владало кметство, сисачко становништво чинили су једино кајкавци, панонци. То поглавито вреди за становништво Старог Сиска, који је био у Цивилној Хрватској. Нови Сисак је већ имао динарских штокаваца, који су служили као граничари за време Војне Границе. Услед развитка велике трговине у прошлом веку почели су у Сисак нагло долазити досељеници. Њих су привлачили чисто економски узроци, јер је било рада и зараде за свакога. Нису долазили само радници, већ и трговци и занатлије, и не само наши сународници већ и странци. Многи, стекавши иметак, отишли су из Сиска, али је највећи део овде остао. Личани већином католици, долазили су као снажни радници (бајераши); многи су се обогатили, и донекле асимиловали са старинцима кајкавцима. Највећи део становништва у Цапрагу, Новом Сиску, у Врбини и у Старом Сиску чине ови лички досељеници. Код њих постоје још увек јаке задруге (премда већ ишчезавају), а исто тако имају и изразитије народне обичаје но

кајкавци. У самом Сиску старих породица је мало; то су оне, које чувају свој посед кроз више генерација. У свим осталим звањима становништво се мења досељавањем и одсељавањем. Приликом грађења железнице до Сиска дошли су словеначки досељеници као железнички радници и нижи чиновници; многи су се и стално населили. У исто време дошли су Немци као виши железнички чиновници, затим као трговци и занатлије. Јевреји долазе поглавито из Аустрије и Мађарске. Јеврејски, немачки па и словеначки досељеници донели су собом немачки дух: још је и данас чест немачки говор, који највише одржавају сисачки Јевреји. У вези са развитком цигларске индустрије је досељавање Италијана. Већином су дошли као зидари и циглари. Они, који су остали у Сиску, асимиловани су од домаћег становништва, а само им презимена одају порекло. Већином су долазили из Фурландије. Чеси су долазили појединачки, као трговци и занатлије. Узроци свим овим досељавањима су економски: раније је Сисак привлачио досељенике као трговачки а данас их привлачи као индустријски центар.

Радован Бошњак.

RÉSUMÉ

VILLE DE SISAK.

La ville de Sisak est située au confluent de la Kupa et de la Save, dans une plaine d'alluvions. L'importance de sa position est rendue encore plus grande par le fait que les deux rivières mentionnées sont navigables. La partie la plus grande de la ville est située sur un terrain plus bas, pendant que le reste est plus élevé.

A l'endroit de la ville actuelle il existait une agglomération même dans le temps préhistorique. Au commencement du VI siècle, les Celtes fondent au même endroit la ville de Segestisque, détruite plus tard par les Romains et remplacée par la ville de Siscia. Sous les Romains Siscia devient un centre militaire, centre de communication et centre économique. Déjà au commencement de l'époque chrétienne, elle devient le siège de l'épiscopat. Mais elle est détruite à l'époque de la Migration des Peuples. Sous le règne de Ljudevit Posavski, Sisak était le centre de la Posavska Hrvatska, et dans le temps de la poussée turque, elle était un fort point de résistance, que les Turque n'arrivaient point à prendre. Dans le siècle passé, la ville se divisait en deux quartiers: Stari et Novi Sisak. Dans le premier le gouvernement était civile, et dans le second militaire. Les habitants de Novi Sisak, en qualité de militaires, étaient libres, possédaient des propriétés et jouissaient d'autres privilèges. Les habitants de Stari Sisak étaient „kmetovi“ de Kaptol de Zagreb.

Libéré du féodalisme, Sisak devient une des villes les plus actives de l'ancienne Croatie. Le commerce était surtout celui du transit, notamment des produits agricoles et du bois de charpente. On a construit des maga-

sins pour les céréales et des dépôts pour le bois travaillé. On construisait des nouveaux bateaux et on faisait la réparation des anciens. La construction de la ligne de chemin de fer Zidani Most—Zagreb—Sisak, a bien favorisé le développement du commerce. Avec la disparition de la Frontière Militaire en 1874, le lieu de commerce de Sisak s'unit avec la commune de Novi Sisak, et est proclamé ville royale libre.

Avec la construction des voies ferrées: Sisak—Zemun—Beograd, Sisak—Banja Luka et autres, le commerce est dirigé dans d'autres directions, et Sisak cesse d'être le centre du commerce d'exportation et d'importation. Les habitants de Sisak ont été obligés de chercher les sources nécessaires dans l'industrie. On arrive à fonder les usines de brasserie, de liqueurs et d'alcool, de tanin, de scierie, de cuir, de chaussures, de bougies de chapeaux, de briques et de raffinerie. Toutes ces industries sont de date plus récente. Les bons liens de communication favorisent le développement de l'industrie. Les arts et les métiers arrivent à satisfaire les besoins de la ville et des environs.

Sisak montre le type pannonien de ville, rendu possible par le terrain plat où la ville se trouve. Dans le quartier de Stari Sisak, les rues principales sont droites, assez larges et parallèles. Les rues transversales les coupent ordinairement sous un angle droit. Les maisons sont d'habitude à l'étage, mais il y en a aussi au parterre, en briques et couvertes de briques. Le quartier de Novi Sisak est bâti à l'exemple du quartier de Stari Sisak. Il possède de nombreuses maisons en bois du type alpin. Ce sont des „brvnara“ en planche de hêtre, avec les cheminées en bois qui disparaissent. Presque chaque maison possède un jardin.

La population de Sisak montre deux types: un type pannonien, plus ancien, un type dinarique, plus récent. Ces deux types se distinguent par les caractères physiques, par le mode de vie et la prononciation. Les anciens habitants sont moins nombreux. Comme immigrants sont à considérer encore des Slovènes, les Allemands, les Juives et les Italiens. Ces immigrants venaient auparavant pour le commerce; actuellement c'est l'industrie qui les attire.

Radovan Bošnjak.